

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ МОТИВАЦІЇ ДО СИСТЕМАТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ФІЗИЧНОЮ КУЛЬТУРОЮ І СПОРТОМ

У статті представлена етапна структура моделі формування в учнів загальноосвітніх шкіл позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом та розкриваються психолого-педагогічні умови її реалізації.

Ключові слова: мотивація, педагогічна модель, фізична культура і спорт, біологічні та соціальні фактори.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку освіти в Україні важливим стратегічним завданням є необхідність сприяння фізичному та психічному здоров'ю молоді, утвердження пріоритетів здорового способу життя. Фізична культура – складова частина загальної культури суспільства, що спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, моральних, волевих та інтелектуальних здібностей людини з метою гармонійного формування її особистості. Фізична культура є важливим засобом підвищення соціальної та трудової активності людей, задоволення їх моральних, естетичних та етичних запитів, життєво важливих потреб [8]. Таке соціальне значення фізичної культури спонукає сучасних науковців до оволодіння методикою формування в дітей та учнівської молоді позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом.

Вивчення особливостей мотивації учнів загальноосвітніх шкіл до фізичної культури і спорту сьогодні є актуальною проблемою. Результати таких досліджень мають як теоретичний інтерес (вивчення спортивних уподобань учнів, з'ясування факторів, які впливають на формування спортивних інтересів і свідомості школярів), так і суто практичний (обґрунтування системи впливу на формування мотивації до систематичних занять фізичною культурою та спортом, до здорового способу життя).

Процес формування мотивації до фізичної культури та спорту відіграє важливу роль у житті кожної дитини, оскільки вона включена у систему соціальної взаємодії. Наявність спортивного ідеалу, улюбленого виду спорту, все це є регулятором подальшого ефективного фізичного розвитку школярів. Отримання емоційного задоволення від занять фізичною культурою та спортом і наявність цілей під час занять відбувається в умовах спільної діяльності учнів, яка здебільш і обумовлює акценти побудови спортивної мотивації. У сучасних умовах фізична культура і спорт – невід'ємні елементи життєдіяльності учнів і умова координації поведінки в системі соціальної взаємодії [1, 2, 3, 5].

Аналіз останніх наукових робіт. Аналіз педагогічної та спеціальної літератури (В.А. Вишневський, 2002; В.Г. Григоренко, 2003; Т.Ю. Круцевич, 2003; І.П. Підласий, 1999) вказує на необхідність щонайщільніше підійти до розгляду цієї проблеми. Стратегічними цілями на цьому шляху є формування в дітей та учнівської молоді морального та психічного здоров'я, усвідомленої потреби в систематичному фізичному вдосконаленні, розвиток позитивної мотивації усвідомленої потреби до самостійних й організованих занять фізичною культурою, спортом, набуття знань та умінь здорового способу життя [1, 3, 4, 5, 7].

Натомість ще й досі не розкрито психологічні та педагогічні механізми мотивації сприйняття фізичної культури як чинника загального гармонійного розвитку особистості; не з'ясовано структурні елементи свідомого ставлення дітей та учнівської молоді до фізичної культури, спорту та здорового способу життя; практична педагогіка, теорія й методика фізичного виховання, спортивної підготовки потребує наукового обґрунтування структурних компонентів позитивної мотивації та методики її формування в дітей та учнівської молоді на уроках фізичної культури, в умовах позакласної роботи, при виконанні домашніх завдань із фізичної культури, в умовах сімейного фізичного виховання. Наш висновок підтверджується поглядами таких учених, як Л.Гаврильченко [2], В.Г. Григоренко [3,4], Т.Ю. Круцевич [5], Т.Т. Ротерс [9], Е.В. Столітенко [10]. Це й зумовило вибір теми означеного дослідження.

Формулювання мети роботи (постановка завдань)

Мета дослідження передбачала визначити й експериментально апробувати педагогічну модель формування позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою і спортом в учнів загальноосвітніх шкіл.

Методи дослідження. В процесі дослідження були використані такі методи як організаційні: лонгтюдний і порівняльний; теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення, класифікація, систематизація; емпіричні: спостереження, опитування, бесіда, анкетування, тестування, констатуючий і формуючий експерименти; аналітичні: кількісний і якісний аналіз із використанням методів варіаційного й кореляційного аналізу; анкетування на виявлення рівня обізнаності в галузі фізичної культури; тест на рівень здоров'я; тести оцінки рівня розвитку моторно-вісцеральної регуляції, фізичних здібностей та нервово-м'язової працездатності.

Базою дослідження виступили: Донбаський державний педагогічний університет (кафедра теоретичних та методичних основ фізичного виховання і реабілітації), загальноосвітні школи № 1, 5, 8, 12, 17 м. Слов'янська Донецької області, а також Святогірський дитячий реабілітаційний центр "Смарагдове місто". Усього в даному дослідженні прийняли участь 420 учнів віком 11-17 років.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою розв'язання цієї проблеми на основі багаторічних теоретичних та експериментальних досліджень нами була побудована педагогічна модель формування в учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою та спортом.

У процесі розробки та наукового обґрунтування педагогічної моделі ми спиралися на основні положення теорії "мотивованого та деференційно-інтегрального системного підходу до психофізичного вдосконалення людини в нормі та патології", яку розробив В.Г. Григоренко [3,4].

Оснoву педагогічної моделі склали етапна систематизація таких її структурних компонентів, як: мета та завдання мотиваційного розвитку учнів; психологічні та педагогічні механізми сприйняття учнями (різного віку) фізичної культури та спорту; інформація про якісний стан психофізичного їх розвитку та стан здоров'я; механізм формування системи репрезентації та сприйняття структурних компонентів фізичної культури та спорту (міжпредметні зв'язки); система комплексних дидактичних засобів та методів впливу на формування позитивної мотивації. Структурування основних компонентів означеної моделі було оформлене в три такі блоки (етапи її практичної реалізації):

- 1) ввідно-мотиваційний етап фізичного виховання учнів;
- 2) мотиваційно-пізнавальний етап фізичного виховання;
- 3) мотивований рефлексійно-оцінний етап фізичного вдосконалення учнів.

Ввідно-мотиваційний етап фізичного виховання учнів був реалізований на початку навчального року і за тривалістю продовжувався протягом 2 місяців (16 уроків фізичної культури і 24 учбово-тренувальних занять).

Мотиваційно-пізнавальний етап охоплював 6 місяців і включав 48 уроків фізичної культури та 72 навчально-тренувальних занять.

Мотивований рефлексійно-оцінний етап тривав протягом 1,5 місяця і включав в себе 12 уроків фізичної культури та 18 навчально-тренувальних занять.

Протягом кожного етапу вирішувались спеціальні завдання по формуванню у учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою та спортом з реалізацією таких психолого-педагогічних умов розвитку мотивації:

- оцінка та свідоме уявлення учнями своїх фізичних та психічних можливостей в сфері фізичної культури та спорту;
- орієнтація учнів на продуктивну й свідому діяльність в умовах уроків фізичної культури та спортивної підготовки;
- реалізація міжпредметних зв'язків із метою репрезентації фізичної культури і спорту;
- формування позитивних психологічних установок у кожного учня відносно своїх психофізичних можливостей, рівня рухової обдарованості;
- розвиток у кожного учня свідомого уявлення про виховні та розвиваючі можливості фізичної культури та спорту;
- систематичне підкріплення діяльності учнів в умовах їх фізичного розвитку стабільною динамікою покращення результатів рухових досягнень та здоров'я;
- набуття учнями специфічних фізичних якостей, рухових навичок та вмінь, навичок спілкування з однолітками та дорослими як основи позитивного "Я" – концепції дитини;
- інтеграція спеціальних мотивів до систематичних занять фізичною культурою і спортом в широкі соціальні мотиви підлітка;
- свідоме розуміння учнями причинності своїх психофізичних досягнень, задоволення від діяльності, віра у свої можливості.

Педагогічна модель формування в учнів позитивної мотивації до систематичних занять фізичною культурою та спортом включала також технологію розвитку в них самосвідомості. На наш погляд, це є дуже важливим, тому що самосвідомість не фіксує особистість учня в статичному стані, а відображає процес її безперервного розвитку, тому, розуміючи механізми формування уявлень про власні можливості й роль фізичної культури та спорту в цьому процесі, педагог ефективно впливає на самосвідомість учнів і становлення їх особистості, навчає вірити у свої можливості. Це дає підставу

розглядати фізичну культуру та спорт не тільки як фактор забезпечення свідомості дитини, але, у першу чергу, як важливу детермінанту структури мотиваційного компоненту її особистості.

У процесі досліджень було встановлено, що підлітки не повинні бути пасивними об'єктами впливу вчителя. Необхідно, щоб вони самі проявляли активність, спрямовану на оволодіння навчальним матеріалом. У зв'язку з цим перед учителем постає завдання всіма наявними в його розпорядженні способами й засобами забезпечити високу навчальну активність учнів, позитивну мотивацію.

Для цього вчитель повинен формувати інтерес до занять фізичними вправами, цілеспрямованість учнів до розвитку в себе вольових, психічних і фізичних якостей, викликати в учнів задоволення від уроків фізичної культури. Важливо при цьому дотримуватись дидактичних принципів, що забезпечують не тільки успішне навчання, але й збереження та зміцнення здоров'я учнів.

Активність, що проявляється учнями під час занять у процесі дослідження, ми поділяли на пізнавальну й рухову:

а) пізнавальна активність пов'язана з проявом учнями уваги, сприйняттям ними навчального матеріалу, із осмислюванням інформації, із її запам'ятовуванням і відтворенням;

б) рухова активність пов'язана з безпосереднім виконанням фізичних вправ. І при пізнавальній, і при руховій активності нас дуже цікавила насамперед психічна активність, що знаходить інтенсивне відображення в моторній активності підлітків.

Турбуючись про підвищення активності учнів на уроці, важливо керувати цією активністю, підпорядковувати її педагогічним завданням, тобто стимулювати організовану активність учнів, будувати урок таким чином, щоб в учнів не було приводу й часу виявляти неорганізовану активність. Нами встановлено, що чим більше місце займає перший вид активності, тим вище організація уроку. При незадовільній організації уроку понад половини рухів, дій, здійснюваних учнями, не збігається із завданнями уроку. З метою профілактики цього явища у ввідно-мотиваційному етапі було реалізовано таку методичну установку: організована рухова активність школярів визначає моторну цільність уроку фізичної культури, але при цьому досягнення високої моторної цільності уроку не повинно бути самоціллю для вчителя фізичної культури. По-перше, треба виходити із завдань уроку: підвищення рухової активності школярів не повинно шкодити їх пізнавальній активності. По-друге, потрібно враховувати обмежені фізичні можливості школярів, необхідність для них періодів відпочинку після виконання серії фізичних вправ, тому загальна педагогічна цільність уроків знаходилася в межах 85-90%, а моторна – 55-60%.

Виходячи з подвійної природи активності людини – соціальної та біологічної – фактори, що визначають навчальну активність школярів на уроці фізичної культури, можна поділити на ті ж групи. Цю диференціацію було реалізовано протягом всього дослідження.

До соціальних факторів, які впливають на навчальну активність школярів ми віднесли:

- а) оцінку діяльності учня на уроці з боку вчителя й товаришів(89,3%);
- б) задоволеність учнів уроками(87,6%);
- в) наявність у них інтересу до фізичної культури та її цілей(63,9%).

До біологічних факторів насамперед відносили:

- а) потребу в рухах(78,5%);

Ступінь активності учня на уроці визначається сукупністю цих факторів, однак провідними для різних учнів можуть бути різні фактори. Це створювало неоднозначну картину вияву школярами навчальної активності, у якій учителю фізичної культури для керування активністю школярів потрібно розібратися в кожному конкретному випадку окремо. Тільки тоді можна дізнатися, чим викликана пасивність одного учня й висока активність іншого.

На кожному уроці й у формах позакласної роботи ми систематично уточнювали спрямованість активності школяра, які цілі вона переслідує: егоїстичні чи колективістичні, суспільні чи антигромадські. Інакше кажучи, піклуючись про підвищення активності й виховуючи таким шляхом працьовитість як одну з позитивних якостей особистості, можна мимоволі сприяти розвитку інших, уже негативних якостей особистості.

Висновки. Результати проведених експериментів показали досить високий рівень ефективності розробленої комплексної програми формування в підлітків мотивації до систематичних занять фізичною культурою та спортом: 82,7 % (X) і 79,9 % (Д) досліджуваних експериментальних груп почали систематичні заняття (К: X-37,5 %, Д-28,5 %, $t=11,3$, $P<0,001$); показник пропуску занять знизився в хлопчиків на 83,4 %, у дівчаток на 84,9 % (К: X-22,5 %, Д-31,6 %, $t=10,7$, $P<0,001$); 86,5 % (X) і 81,9 % (Д) обрали основними формами фізичного вдосконалювання уроки фізичної культури й секції (К: X-10,8 %, Д-9,5 %, $t=12,6$, $P<0,001$); показник інформованості збільшився в експериментальних групах до 89,8 % (X) і 86,7 % (Д), а в контрольних він досягав рівня 31,5 % (X) і 26,8 % (Д), показник $t=14,2$, $P<0,001$; рівень аргументації в експериментальних групах виріс до 90,3 % (X) і 89,9 % (Д), а в контрольних знаходився в межах 18,2 % (X) і 15,4 % (Д), $t=11,8$, $P<0,001$; професійна привабливість діяльності "учителя фізичної культури", "викладача-тренера" виросла до 38,5 % (X) і 20,9 % (Д) проти контрольних груп (X-4,2 %, Д-2,4 %, $t=13,6$, $P<0,001$); 92,4 % (X) і 96,3 % (Д) досліджуваних експериментальних груп

критично ставляться до рівня свого фізичного розвитку й хочуть удосконалити конституцію тіла й здоров'я, а в контрольних – цей показник на рівні 22,5 % (Х) і 19,8 % (Д), $t=17,1$, $P<0,001$; 87,5 % (Х) і 93,4 % (Д) експериментальних груп позбулися шкідливих звичок (тютюнопаління, алкоголь), у контрольних – цей показник дорівнював у хлопчиків 22,6 %, а в дівчаток 18,4 % ($t=13,5$, $P<0,001$).

За показниками функціональної діагностики в експериментальних групах відбувся статично достовірний перерозподіл досліджуваних за показником здоров'я: 69,0 % (Х) і 60,7 % (Д) віднесено до групи з "високим рівнем" (К: Х-9,5 %, Д-7,5 %, $t=10,4$, $P<0,001$); 21,3 % (Х) і 30,3 % (Д) мають "середній рівень" (К: Х-30,0 %, Д-29,5 %, $t=12,8$, $P<0,001$); 10,0 % (Х) і 9,3 (Д) віднесено до групи з "низьким рівнем" (К: Х-60,5 %, Д-63,5 %, $t=15,8$, $P<0,001$).

Формування домінуючих мотивів є могутнім чинником, що стимулює систематичну інтегральну фізичну й психічну діяльність підлітків в галузі фізичної культури та спорту.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Перспективу подальших досліджень ми бачимо в дослідженні вікових закономірностей формування мотивації в школярів молодшої та старшої вікових груп на основі психолого-педагогічних механізмів свідомого сприйняття структурних компонентів фізичної культури та спорту, здорового способу життя.

Використані джерела

1. Вишне夫斯基 В.А. Здоровьесбережение в школе (педагогические стратегии и технологии) / В.А. Вишне夫斯基. – М.: Теория и практика физической культуры, 2002. – 270 с.
2. Гаврильченко Л. Соціальна функція мотивації у системі фізкультурно-оздоровчої діяльності особистості: Зб. наук. праць. Педагогічні науки / Л. Гаврильченко. – Херсон, 2000. – С. 141-143.
3. Григоренко В.Г. Професійно-педагогіческая мотивация и технология ее формирования / В.Г. Григоренко. – Бердянск: 2003. – 148 с.
4. Григоренко В.Г. Теория дифференциально-интегральных оптимумов педагогических факторов в физической и социальной реабилитации человека / В.Г. Григоренко. – М.: Изд-во ФСИ России, 1993. – 170 с.
5. Круцевич Т.Ю. Оцінка як один із факторів підвищення мотивації учнів до фізичної активності / Т.Ю. Круцевич. – Фізичне виховання в школі, 2003. – №1. – с.47- 50
6. Маркова А.К. Учебно-познавательные мотивы и пути их исследования // Формирование учебной деятельности школьников / А.К. Маркова – М.:Просвещение, 1982.-С.163-169.
7. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник для студ. пед. вузов: В 2 кн. / И.П. Подласый. – М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. – Кн.1: Общие основы. Процесс обучения. – 576с.
8. Про фізичну культуру і спорт в Україні: Закон України від 24.12.1993р. №3808-ХІІ
9. Ротерс Т.Т. Теория и методика развития личности школьника на ритмических занятиях в общеобразовательной школе / Т.Т. Ротерс. – Луганск: Альма матер, 2001. – 279 с.
10. Столітенко Е.В. Виховання позитивного ставлення до фізичної культури учнів 5-7 класів // Фізичне виховання в школі / Е.В. Столітенко. – 2001. – №3. – С. 40-45

Ivanchenko L.P., Ivanchenko S.G.

THE STRUCTURE OF SOCIALLY-PEDAGOGICAL MODEL OF FORMATION MOTIVATION IN PUPILS OF SECONDARY SCHOOL TO THE SYSTEMATIC LESSONS OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

This article deals with some stages of forming the positive motivation in secondary school pupils for the systematic lessons of physical education. A detailed description is given for the pedagogical and psychological model of the cultivated motivation and the ways of their realization.

Key words: *motivation, pedagogical model, physical culture and sports, biological and social factors.*

Стаття надійшла до редакції 17.09.2013 р.